

Suomen kantakielten kronologiaa¹

Mikko Korhonen

1. Vertaileva kielitiede ja esihistoria

Suomen kielen esihistoriallisten kantakielten kronologia on rakennettu menetelmällä, joka pääasiallisesti perustuu kielten ja murteiden väliseen vertailuun ja sisäiseen rekonstruktioon. Kuten aikaisemmin (Virittäjä 1974 s. 243–257) olen pyrkinyt osoittamaan, nämä menetelmät sinänsä ovat synkronisia, mutta niillä saavutetut tulokset tulkitaan diakronisesti. Myös kantakielten kronologinen asteikko (uralilainen, suomalais-ugrilainen, suomalais-permiläinen, suomalais-volgalainen kantakieli, varhaiskantasuomi, keskikantasuomi, myöhäiskantasuomi)² on oikeastaan vain osa suurta synkronista mallia, jonka avulla saman kielikunnan (tässä tapauksessa uralilaisen) kielet voidaan suhteuttaa toisiinsa yhtäläisyyksien ja erojen määrän ja laadun, esim. niiden synkronisen syvyyden, mukaan. Mallin diakroninen selitysvoima perustuu siihen, että synkronisille suhteille oletetaan diakroninen vastaavuus. Vaikka itse menetelmä onkin mitä suurimmassa määrin synkroninen, olemassa olevien kielten nykyisyydestä aineistonsa ammentava, se saa lopulta tieteellisen merkityksensä juuri diakronisesta selitysvoimastaan. Ilman diakronista vastaavuutta komparativistiikka olisi ilmeisesti vain osa kielitypologiaa. Nyt sen sijaan voidaan todeta, että sisäiset rekonstruktiot ja komparatiivinen menetelmä pystyvät paljastamaan kielellisten muutosten dynamiikkaa hyvinkin pitkällä aikavälillä.

Vertailevan kielitieteen tulosten diakronisessa soveltamisessa on menty jopa niin pitkälle, että sitä on käytetty hyväksi kansojen esihistoriallisen menneisyyden tutkimuksessa. Niinpä vallitsevat käsitykset suomalaisten esi-

¹ Esitetty pääpiirteissään kielitieteen päivillä Jyväskylässä 17. 1. 1976.

² Varhaiskantasuomi = suomalais-lappalainen kantakieli; keskikantasuomi = kieli, jossa varhaiskantasuomesta myöhäiskantasuomeen johtaneet muutokset tapahtuivat; myöhäiskantasuomi = itämerensuomalaisten kielten välitön kantakieli. Tämä kantasuomen kolmijako on osoittautunut tarpeelliseksi sen vuoksi, että voitaisiin erottaa se varhaiskantasuomen päätyttyä alkanut muutosten kausi, joka suuresti mullisti kielen äänneistöä ja sanastoa sekä ilmeisesti myös syntaksia, siitä hyvin toisenlaisesta kielimuodosta, johon itämerensuomalaiset kielet välittömimmin palautuvat.

isien alkuperästä, alkukodista, muinaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista perustuvat olennaisesti vertailevan suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen tuloksiin.

Projisioitaessa vertailevan tutkimuksen tuloksia historiaan, ts. muutettaessa synkroninen suhdeasteikko diakroniseksi aika-asteikoksi, tuottaa eniten vaikeuksia oikean mittakaavan löytäminen. Kielen esihistoriallisessa kehityksessä on harvoin osoitettavissa sellaisia tapahtumia, jotka voitaisiin kiinnittää jonkinlaisiksi maamerkeiksi tarkalleen tiettyyn aikakauteen. Rekonstruoidun kielihistorian sitominen arkeologiseen esihistoriaan on aina epävarmaa jo siitä syystä, että kielirajat eivät välttämättä noudata kulttuurirajoja (Vilkuna 1975). Jos kuitenkin komparativistisessa kuvauksessa halutaan nähdä muutakin kuin pelkkä synkroninen suhdemalli, jos sille halutaan antaa konkreettinen sisältö, on välttämätöntä valita diakroninen aika- ja paikka-asteikko siten, että se ei ole ristiriidassa muun esihistoriallisen tutkimuksen sellaisten tulosten kanssa, joita voidaan pitää suhteellisen varmoina.

Seuraavassa tarkastellaan eräitä ongelmia, jotka liittyvät suomen kielen diakronian ja esihistorian yhteensovittamiseen suomalais-permiläisestä kaudesta eteenpäin. Aluksi on syytä täsmentää, että kun seuraavassa puhutaan suomalaisista, lappalaisista, mordvalaisista, kantasuomalaisista, suomalais-volgalaisesta kantakansasta jne., tarkoitetaan suomea, lappia jne. puhuvaa tai kantasuomea, suomalais-volgalaista kantakieltä jne. puhunutta väestöä. Tämä täsmennys on tarpeen, koska näyttää ilmeiseltä, että ainakin osa esim. suomalaisten ja lappalaisten alkuperää koskevista erimielisyyksistä johtuu vain siitä, että eri tieteet ja eri tutkijat valitsevat kansallisuuden kriteerit eri tavoin. Suomalaisten esihistoria voi näyttää aivan erilaiselta sen mukaan, tarkastellaanko sitä arkeologin, geneetikon, kansatieteilijän, folkloristin vai kielitieteilijän näkökulmasta. Koska geneettiset ominaisuudet, kulttuuri-ilmiöt ja kieli eivät periydy samojen lakien mukaan, on selvää, että jonakin tiettyinä ajankohtana jollekin väestölle tunnusmerkillisenä pidettyjen geneettisten, kulttuurillisten ja kielellisten ominaisuuksien kimppu hajoaa sitä laajemmalle ja sitä ohuemmiksi säikeiksi, mitä kauemmaksi menneisyyteen tutkimus ulotetaan. Ei siis tarvitse olla mitään ristiriitaa arkeologien osoittaman maamme esineellisen kulttuurin kivikaudelta juontuvan jatkuvuuden ja kielentutkijain oletaman suomalais-ugrilaisen väestön suhteellisen myöhäisyyden välillä.

2. Tähänastisia ajoituksia

Suomalais-permiläisen ajan päättymisen ja suomalais-volgalaisen ajan alkamisen E. N. Setälä sijoitti n. 1000:n tienoille eKr. (Setälä 1926 s. 151),

Y. H. Toivonen 1500:n paikkeille (Toivonen 1953 s. 31). Toivosen mukaan suomalais-volgalainen kausi olisi kestänyt n. 500 vuotta suunnilleen vuoteen 1000 eKr. Varhaiskantasuomalainen kausi olisi jatkunut balttilaiskosketusten alkuun, jonka Toivonen sijoitti 500:n tienoille eKr., siis myös n. 500 vuotta. Kun myöhäiskantasuomen hajoamisen arvellaan alkaneen ajanlaskun taitteen tuntumassa, tulee myös tästä jaksosta n. puolen vuosituhannen mittainen. Tämän melko kaavamaisesti 500 vuoden jaksoihin perustuvan aikataulun rinnalle on tullut myös muunlaisia käsityksiä. Sen jälkeen kun arkeologiassa on vakiintunut näkemys, jonka mukaan n. 2000 eKr. tai ehkä jo joitakin vuosisatoja aikaisemmin Baltiaan ja Suomeen saapunut vasarakirveskulttuuri on ollut balttilaisten heimojen ylläpitämä, ovat myös eräät kielentutkijat halunneet viedä itämerensuomalais-balttilaisten lainakosketusten alun samaan aikakauteen, joka samalla olisi varhaiskantasuomalaisen ajan loppu. Suomalais-volgalaisen ajan päätyminen siirtyisi kolmannen esikristillisen vuosituhannen alkupuolelle, samoin suomalais-permiläinen ja suomalais-ugrilainen aika melkoisesti Toivosen kronologian mukaisia ajoituksia kauemmaksi. Tämäntapaiset aika-arviot liitetään tavallisesti virolaisten Paul Aristen (1953, 1956) ja Harri Mooran (1956) nimiin. Ne näyttävät saavan jatkuvasti kannatusta Suomessa ja Virossa etenkin arkeologien, mutta jossakin määrin myös kielentutkijain keskuudessa. Muualla niihin suhtaudutaan enimmäkseen melko kriittisesti. Unkarissa ja ilmeisesti enimmäkseen myös Neuvostoliitossa fennougristit näyttävät edelleen hyväksyvän lähelle Toivosen arviota tulevat ajoitukset. Niinpä viime vuonna pidetyn IV kansainvälisen fennougristikongressin kunniaksi ilmestyneessä kirjassa »Suomalais-ugrilaiset» Péter Hajdú toistaa (s. 43) aikaisemmin (1966 s. 14) esittämänsä kronologian, jonka mukaan suomalais-permiläinen kausi on päättynyt n. 1500 eKr., mikä on sama kuin Toivosen esittämä, ja suomalais-volgalainen vasta n. 500 eKr. Hajdún aikataulun esittää myös v. 1974 unkarilais-neuvostoliittolaisena kollektiiviyönä julkaistu käsikirja »Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija». Vrt. myös Décsy 1965 s. 154 ja Anttila 1972 s. 301.

3. Kielenulkoiset tapahtumat ajoitusperusteina

Aristen ja Hajdún aika-asteikot edustavat kai äärimmäisyyksiä, joiden väliin mahtuu vielä muunkinlaisia arvioita. Ne kuvaavat hyvin sitä summittaisuutta, joka on luonteenomaista kielten välisten synkronisten suhteiden projisioinnille diakroniseen dimensioon. Vaikka arkeologisten kulttuurien yhdistämisessä esihistoriallisiin kantakieliin ja kielikuntiin onkin aihetta olla varovainen, näyttäisi suomalais-volgalaisen kauden ja varhaiskantasuomen ajoittamiseen tarjoutuvan pari huomionarvoista arkeologista merkkipaalua.

Toinen on edellä puheena ollut vasarakirveskulttuuri, jonka nopean leviämisen yli Euroopan kolmannella esikristillisellä vuosituhannella arkeologit yleisesti näyttävät liittävän indoeurooppalaisten kansojen ekspansioon, Itämeren piirissä nimenomaan baltteihin. Toinen kiintopiste on maanviljelyksen alku, joka suomalais-volgalaisen kansojen asuma-alueella, Keski-Volgalta Itä-Baltiaan, sijoittuu toisen esikristillisen vuosituhannen alkupuolelle. Jo tätä ennen ovat jotkin viljelykasvit ilmeisesti olleet alueen väestölle tuttuja, mutta taloudellista merkitystä niillä ei ole ollut. (Ariste 1955 s. 193—, Krasnov 1965 s. 64, 68, H. Moora 1968 s. 238.)

On huomattava, että kielitieteellisinä ajoituskriteereinä nämä arkeologiset tapahtumat ovat luotettavuudeltaan aivan eriaisteisia. Vasarakirveskulttuurin tulo on heikompi kriteeri sikäli, että mikään ei suoranaisesti sido sitä itämerensuomalais-balttilaisiin lainakosketuksiin. Kyseessä on vain kahden toisistaan riippumattomalla menetelmällä saavutetun tutkimustuloksen yhdistäminen todennäköisyssyysyiden vuoksi. Tässä siis itse asiassa yhdistetään kieli ja kulttuuri tavalla, josta ankaran metodin kannattajat sekä arkeologian että kielihistorian puolella varottavat. Sen sijaan maanviljelyksen alun arkeologinen ajoittaminen rajaa ehdottomasti myös kyseisellä alueella puhutun kielen vanhimman maanviljelyssanaston iän. Sama periaatteellinen yhteenkuuluvuus koskee tietysti muitakin kulttuuri-innovaatioita ja niihin liittyvää sanastoa. On otettava huomioon, että jotkin maanviljelykäsitteet ja niihin liittyvää sanastoa on ehkä omaksuttu jo ennen aktiivisen viljelyn aloittamista. Joissakin tapauksissa taas alkuaan muihin käsitepiireihin kuuluneet sanat ovat voineet siirtyä maanviljelystermeiksi. Nämä varaukset eivät kuitenkaan tee tyhjäksi sitä, että runsaan maanviljelysanaston ilmestyminen kieleen merkitsee myös vastaavaa elinkeinomuutosta.

Kielihistorian aikakausien kiinnittäminen näihin kahteen arkeologiseen tapahtumaan on tuottanut ristiriidan. Balttilaiskosketustenhan oletetaan alkaneen aivan varhaiskantasuomalaisen ajan päättyessä, ja perusteluna on se, että varhaiskantasuomen toiseen tytärkieleen, kantalappiin, balttilaislainoja on periytynyt vain murto-osa siitä, mitä niitä on saatu itämerensuomeen (E. Itkonen 1961 s. 42, 100). Maanviljelyssanastoa taas on jo suomalais-permiläiseltä kaudelta siinä määrin, että ainakin jossakin osassa kielialuetta jonkinlaista maanviljelyä on oletettava harjoitetun, ja suomalais-volgalaiselta kaudelta periytyvät etymologiat todistavat jo monipuolisesta ja kehittyneestä maatalouskulttuurista ja sen vaikutuksesta yhteiskuntaan. Jos siis yhdistetään vasarakirveskulttuuri ja balttilaislainat, saadaan varhaiskantasuomen päätymisajaksi kolmannen ja toisen esikristillisen vuosituhannen taite. Jos taas ajoituskriteeriksi valitaan maanviljelyn alkaminen, on noina samoina vuosisatoina oletettava eletyn vasta suomalais-permiläistä aikaa.

Tätä ristiriitaa ei ole tyydyttävästi ratkaistu, eikä siihen ole kovin paljoa

edes kiinnitetty huomiota. Ariste on otaksunut, että osa suomalais-volgalaisesta maataloussanastosta olisi saattanut levitä vielä suomalais-volgalaisen kieliyhteyden katkettuakin itämerensuomalaisten ja volgalaisten kansojen välissä asuneiden, myöhemmin kadonneiden suomensukuisten heimojen, esim. merjalaisten välityksellä (1955 s. 199). Erik v. Hertzen on vienyt tämän ajatuksen vielä pitemmälle olettamalla itämerensuomalaisissa kielissä volgalaista lainasanakerrostumaa, joka olisi tullut ns. tekstiilikeraamisen kulttuurin mukana n. 1500—500 eKr. (1973 s. 90). Tähän lainakerrostumaan kuuluisivat mm. ne maanviljelyssanat, joita perinnäisesti on pidetty suomalais-volgalaisesta kantakielestä juontuvina.

Aristen ja v. Hertzenin olettamille itämerensuomalaisten ja volgalaisten kielten suomalais-volgalaista aikaa myöhemmille kontakteille ei ole voitu osoittaa mitään kielellisiä todisteita. Itämerensuomalaisten ja volgalaisten kielten yhteisessä sanastossa ei esim. äänteellisin kriteerein voida erottaa erikäisiä kerrostumia sillä tavoin kuin mm. itämerensuomen ja lapin yhteisessä sanastossa, joka on jaettavissa kahteen ryhmään, varhaiskantasuomesta suoraan molemmille tahoille periytyneeseen ja itämerensuomesta lappiin lainautuneeseen sen mukaan, mitä äänne muutoksia sanat osoittavat. Lisäksi lainoissa on osoitettavissa eri ikäkerrostumia. Vaikka katsottaisiinkin muiden kuin kielellisten kriteerien vaativan volgalaisen lainakerrostuman olettamista itämerensuomessa, jäisivät vielä selittämättä ne suomalais-volgalaiset ja volgalaiset maataloussanat, joilla on etymologinen vastine permiläisissä kielissä.

4. Mitä on kielen jakautuminen?

Yksinkertaisin ratkaisu ongelmaan on tietysti se, että katsotaan jompikumpi arkeologisista vertauskohdista pätemättömäksi. Edellä esitetyn perusteella putoaa silloin pois balttilaislainojen ajoitus vasarakirveskulttuuriin, ja ainoaksi kiintopisteeksi jää maanviljelyn alku. Jotta ei päädyttäisi hätiköityyn tulokseen, kannattaa kuitenkin vielä lähemmin tarkastella, millaisia ovat ne kielelliset prosessit, joita näihin kahteen arkeologiseen tapahtumaan yhdistetään, ja kuinka kyseiset kielelliset ja arkeologiset ilmiöt lopulta liittyvät toisiinsa. Vertailevan kielitieteen kronologisia kiintopisteitä ovat sukupuumallissa esiintyvien kantakielten jakautumiskohdat, tässä tapauksessa suomalais-permiläisen haaran jakautuminen suomalais-volgalaiseksi ja permiläiseksi, varhaiskantasuomen erkaantuminen suomalais-volgalaisesta kantakielestä ja varhaiskantasuomen jakautuminen keskikantasuomeksi ja kantalapiksi. Juuri näiden pisteiden yhdistäminen arkeologisiin kiintopisteisiin näyttää tuottaneen ristiriidan. On kuitenkin pidettävä mielessä, että sukupuu

on vain perusluonteeltaan synkronisen metodin tuottama suhdemalli, joka kuvastaa diakronista kehitystä hyvin kaavamaisesti. Olisi pyrittävä selvittämään, mitä oikeastaan ymmärretään kantakielen jakautumisella, mikä konkreettinen prosessi on tämän diakronisen lingvistiikan peruskäsitteen takana. Olisi vastattava seuraavanlaisiin kysymyksiin: Mikä on se raja, josta alkaen saman kielen eri murteiden eriytymisen on katsottava edenneen niin pitkälle, että voidaan puhua eri kielistä, ts. kuinka käsitteet kieli ja murre määritellään diakronisessa lingvistiikassa? Kuinka kauan kestää suhteellisen yhtenäisen kielen jakautuminen kahdeksi eri kieleksi? Jos jakautumisen kriteeriksi otetaan keskinäisen ymmärrettävyyden loppuminen, kuinka siihen on vaikuttanut se, millä kielen tasolla muutos tapahtuu, äänneistössä, morfologiassa, syntaksissa vai sanastossa? Kuinka konkreettinen, menneisyydessä tapahtunut kielen jakautuminen heijastuu vertailevan menetelmän avulla rakennettuun suhdemalliin?

Aloittaaksemme viimeisestä kysymyksestä on todettava, että yleensä kanta-kielen jakautuminen heijastuu nykykieliin kielikunnan sisäisinä isoglosseina. *Terminus post quem* on nuorimmat tytärikielten yhteiset isoglossit, ja *terminus ante quem* on vanhimmat vain toisessa tytärikielessä esiintyvät isoglossit. Kielen jakautumisen kriteerinä pidetään miltei säännöllisesti äänne muutosta. Esim. itämerensuomalaisille kielille ja lapille yhteiset äänne muutokset katsotaan varhaiskantasuomalaisiksi, mutta vain jommassakummassa esiintyvät kielen jakautumisen jälkeen tapahtuneiksi, siis keskikantasuomalaisiksi tai kantalappalaisiksi. Juuri vanhimpien erottavien äänne muutosten avulla luokitellaan lapin balttilaislainat kahteen ryhmään, toisaalta varhaiskantasuomesta suoraan saatuihin, toisaalta itämerensuomen kautta myöhemmin tullessiin. Siteeratakseni tunnettua esimerkkiä lp. *suol'dne* 'kaste, halla' (~ sm. *halla* < vksm. *šalna < baltt.) palautetaan suoraan varhaiskantasuomeen, koska siinä ilmenevät kaikki lapin erilliskehityksen aikaiset äänne muutokset (*š- > s-, *a > >uo, *-a > >-e) ja koska se ei osoita mitään itämerensuomalaisista äänne muutoksista (*š- > h-, *ln > ll). Sen sijaan lp. *šál'de* 'silta' (< sm. *silta* < vksm. *tilta < baltt.) on ilmeisesti saatu suomen kautta, koska siinä heijastuu itämerensuomalainen *ti > si -muutos. (Jos sana periytyisi suoraan varhaiskantasuomesta, se kuuluisi *dál'de.) Vielä nuorempi laina samasta originaalista on lp. *sil'de* 'silta', jossa on jäänyt tapahtumatta kantalapin äänne muutos *i > *e (> lpN á). Vanhimpia erottavia äänne muutoksia osoittavien balttilaislainojen vähäisyys lapissa on antanut aiheen päätellä, että balttilaiskosketusten alkaessa varhaiskantasuomalainen aika oli jo päättymässä.

Äänne muutosten valitseminen kantakielen jakautumisen kriteereiksi ei ilmeisestikään ole tutkimukseen perustuva tietoinen ratkaisu, vaan johtunee pikemminkin juuri siitä, että kantakieli ja kielen jakautuminen ovat pitkälti

operationaalisia käsitteitä, jotka saavat sisältönsä synkronisten suhteiden, ennen kaikkea äännesuhteiden hierarkiasta. Tämä synkroniselle analyysille perustuva kantakieli on käsitteellisesti aivan eri asia kuin se todellinen kantakieli, jota elävät ihmiset ovat joskus puhuneet. Jos kielen jakautuminen konkreettisena historiallisena ilmiönä ajoitetaan operationaalisen kantakielen jakautumisen perusteella, joudutaan ilmeisesti hyvin varhaisiin ajankohtiin, koska silloin on palattava sellaiseen yhtenäiseen kantakielen vaiheeseen, josta ainakaan nykyaikaan ei ole säilynyt yhtään sisäistä isoglossia. Kun toisaalta operationaalisestakin kantakielestä puhuttaessa on tapana tehdä se aiheellinen varaus, että siinä on saattanut olla murre-eroja, jotka eivät ole säilyneet nykyisyyteen, ei kielen jakautumisen ajankohdan määrittämistä säilyneiden äänneellisten isoglossien perusteella voi pitää kovin relevanttina konkreettisen historiallisen prosessin kannalta. Jos siis halutaan yhdistää kantakieliä ja kielen jakautumisia ei-kielellisiin esihistoriallisiin ilmiöihin, on pyrittävä valitsemaan sellaisia kriteerejä, joilla on ollut selvä relevanssi aktuaalisessa kielenjakautumistilanteessa.

Toisena kielen jakautumisen kriteerinä käytetään sanaston levikkiä. Oletetun kantakielen päähaaroja edustavissa tytärielissä esiintyvät etymologisesti yhteen kuuluvat sanat palautetaan kantakieleen ja katsotaan siis ennen kielen jakautumista syntyneiksi. Sanojen ja myös taivutus- ja johdinmorfemien levikkiin nojaututaan uralistiikassa etenkin vanhimpien kielenjakautumisten määrittämisessä. Esim. suomessa, mordvassa ja votjakissa esiintyvä sana palautuu suomalais-permiläiseen kantakieleen, lapissa ja tšeremississä esiintyvä sana vain suomalais-volgalaiseen kantakieleen. Sanastokriteerin mukainen kielen jakautuminen saattaa ajoittua huomattavasti myöhemmäksi kuin äännekriteerin mukainen, sillä äännekriteeri voi paljastaa hyvinkin varhaisia, vain hienoja murre-eroja aiheuttaneita isoglosseja, kun taas yhteistä sanastoa voi syntyä senkin jälkeen, kun äänneellisiä murre-eroja on ilmaantunut jo huomattavakin määrä, kunhan murteiden keskinäinen ymmärrettävyys vain on säilynyt. Sanojen leviämistä yli murrerajojen ei varsinkaan pitkien aikojen kuluttua enää saada näkyviin, sillä uusi sanasto mukautetaan yleensä oman murteen äännesysteemiin. Tietysti sanoja voi kulkeutua kielestä toiseen keskinäisen ymmärrettävyyden katkettuakin, mutta silloin ne ovat usein jo äännekriteereinkin osoitettavissa lainoiksi.

Jos tarkastellaan, mitkä tekijät nykykielissä aiheuttavat murteiden eriytymisen keskinäisen ymmärrettävyyden rajan yli, niin havaitaan sanaston muutosten ominaispaino huomattavasti suuremmaksi kuin äänne muutosten. Niinpä suomen murteet ovat äänneellisesti loitontuneet toisistaan melkoisesti, mutta eri murteiden puhujat tulevat keskenään toimeen, koska keskeinen sanasto on aika yhtenäinen. Sen sijaan esim. suomen itämurteiden puhujain on vaikea ymmärtää karjalan tai etenkin aunuksen puhujaa, vaikka ään-

teelliset erot kaiketi ovat pienemmät kuin suomen itämurteiden ja lounaismurteiden välillä. Ratkaisevaa on tässä sanaston erilaisuus. Samoin kotalappalainen tunnistaa äänteellisistä eroista huolimatta norjanlapista helposti suurimman osan niistä sanoista, joilla on etymologinen vastine hänen omassa kielessään, mutta ei silti täysin ymmärrä normaalia puhuttua norjanlappia, mikä ilmeisesti taaskin johtuu sanastollisista ja semanttisista eroista. Käsitteäkseni myöskään morfologia ja syntaksi eivät muutu niin nopeasti, että ne ensisijaisesti aiheuttaisivat keskinäisen ymmärrettävyyden katkeamisen. Ainakaan suomalais-ugrilaisten kielten piiristä ei tiedossani ole yhtään tapausta, jossa kahden murteen tai lähisukuisen kielen keskinäinen ymmärrettävyys riippuisi morfologian tai syntaksin eroista.

Kielen esihistoriaan sovellettuina nämä pikahavainnot merkitsevät sitä, että vanhimmat kahta sukulaiskieltä toisistaan erottavat ääntenmuutokset, jotka vertaileva tutkimus voi rekonstruoida, eivät välttämättä merkitse vielä kielen jakautumista, vaan ainoastaan murre-eron syntymistä tai syvenemistä. Niinpä kantalapin varhaisimpien vokaaliston kvalitatiivisten muutosten tuloksena syntyneet keskikantasuomen ja kantalapin väliset erot, sellaiset kuin

kksm.	<i>pesä</i>	—	klp.	<i>*pesä</i>	(> lpN <i>bæs'se</i>),
»	<i>*pesem</i>	—	»	<i>*pæsem</i>	(> lpN <i>bæsám</i>),
»	<i>kota</i>	—	»	<i>*korta</i>	(> lpN <i>goatte</i>),
»	<i>*käte</i>	—	»	<i>*ketę</i>	(> lpN <i>giettä</i>),

eivät varmaankaan ole loitontaneet näitä varhaiskantasuomen murteita yli keskinäisen ymmärrettävyyden rajan. Kuitenkin jo nämä varhaisimmat ääntenmuutokset on tapana määrittää nimenomaan kotalappalaisiksi sillä perusteella, että niiden jäljet ovat näkyvissä vain lapissa, mutta ei itämerensuomessa. Jos kielen jakautumisen rajaksi asetettaisiin keskinäisen ymmärrettävyyden loppuminen, olisi mainittuja ääntenmuutoksia pidettävä ilmeisesti varhaiskantasuomen pohjoiseen, lappia ennakoineeseen murteeseen kuuluvina.

Konkreettisen historiallisen prosessin kannalta on ilmeisesti tarkoituksenmukaista asettaa kielen jakautumisen kriteeriksi keskinäisen ymmärrettävyyden katkeaminen. Näin merkitty raja on kuitenkin vielä hyvin epämääräinen, sillä täydellisen ymmärtämisen ja täydellisen ymmärtämättömyyden väliin mahtuu lukematon määrä osittaisen ymmärtämisen eri asteita. Voidaan siis puhua pikemmin pitkästä rajakaudesta kuin rajahetkestä. Juuri tämä rajakausi on se aika, jonka yhtenäisen kielen jakautuminen eri kieliksi kestää. Tuon ajan pituus riippuu kielen muuttumisnopeudesta, joka taas saattaa vaihdella. Jonkinlaisina suuntaa antavina eurooppalaisina arvioina voisi pitää seuraavia tapauksia, joissa lähtötasona on filologisesti tai komparatiivi-

sesti määritetty operationaalinen kantakieli: kantasuomen päättymisestä lasketaan kuluneen n. 2000 v, kantalapin päättymisestä n. 1200—1300 v, kantaskandinavian päättymisestä suunnilleen saman verran, kantaslaavin päättymisestä n. 1500 v, ja vanhan rahvaanlatinan eriytyminen romaanisiksi kieliksi oli alkanut jo 1600 v sitten. Näiden kantakielimuotojen tytärielten, itämerensuomalaisten kielten, lapin murteiden eli lappalaiskielten, skandinaavisten, slaavilaisten ja romaanisten kielten, voi sanoa eriytymisessään jo ylittäneen keskinäisen ymmärrettävyyden rajan, mutta kaikissa tapauksissa raja ei ole vielä kovin kaukana takanapäin. Vaikka kielten muuttumis- ja eriytymisnopeus saattaa huomattavastikin vaihdella, voitaneen edellisen perusteella päätellä, että 1000 v riittää loitontamaan erilleen joutuneet kantakielen murteet ainakin ymmärrettävyyden äärirajalle, mutta suotuisissa oloissa voi 500 v, ehkä vähemmänkin, olla kylliksi. Vertailevan menetelmän käyttämistä kielen jakautumisen kriteereistä varhaisimman ajoituksen antavat, vanhimmat tytärikieliä erottavat äänteenmuutokset, sijoittuvat aivan jakautumiskauden alkuun, kun taas nuorimman ajoituksen antava, uusin yhteinen sanasto, tulee jakautumiskauden loppuun.

5. Siirtymäkausien vaikutus ajoituksiin

Tarkastellaan seuraavaksi, mitä vaikutuksia tässä esitetyillä näkökohdilla on alussa mainittuun ajoitusristiriitaan. Heti on todettava, että suomen kielen esihistoria on kiinnitetty maanviljelyksen alkuun toisin kriteerein kuin vasarakirveskulttuuriin. Edellisessä tapauksessa on nojaututtu uusimpaan yhteiseen sanastoon, jälkimmäisessä tapauksessa vanhimpiin erottaviin äänteenmuutoksiin. Jo tästä saadaan suomalais-permiläisen ajan ja varhaiskantasuomen välille kielenjakautumiskauden, 500—1000 vuoden, pituinen aikaero siitä huolimatta, että kiintopisteinä käytetyt arkeologiset ilmiöt ovat suunnilleen samanikäiset. Lähempi tarkastelu paljastaa vielä toisenkin aikaeroa lisäävän tekijän.

Otetaan lähtökohdaksi se, että maanviljelyn alkaessa n. 2000 eKr. elettiin suomalais-permiläisen kauden loppuvaihetta. Osalla uutta maanviljelyssanastoa oli edellytykset levitä yli koko kielialueen. On mahdollista, että suomen-sukuiset heimot olivat jo tällöin lännessä saavuttaneet Itä-Baltian (vrt. E. Itkonen 1961 s. 30, 35). Asutuksen levittäytyminen ei suinkaan merkinnyt kielellisen yhtenäisyyden päättymistä, vaan eriytymiselle suotuisan tilanteen syntymistä. Differentioitumista edisti myös uusi elinkeino, joka edellytti kiinteämpää asutusta ja vähäisempää liikkuvuutta. Tämän mukaan suomalais-permiläisen ajan voidaan katsoa päättyneen toisen esikristillisen vuosituhannen alkupuolella, mikäli rajana pidetään keskinäisen ymmärrettä-

vyyden lakkaamista permiläisen ja suomalais-volgalaisen haaran välillä.

Jos baltit toivat vasarakirveskulttuurin Itämeren piiriin viimeistään 2000 eKr., ei tämän ajankohdan suinkaan tarvitse merkitä vielä lainasanakosketusten alkamista. Kesti varmasti monta sukupolvea, ennen kuin kaksi kulttuurillisesti ja kielellisesti hyvin erilaista toistensa naapuruuteen joutunutta väestöä olivat tottuneet toisiinsa siinä määrin, että kielelliset vaikutukset pääsivät vaihtumaan. Kuten tunnettua itämerensuomalaisten kielten balttilaisista lainoista monet aihepiirinsä puolesta osoittavat hyvin läheisiä ja rauhanomaisia suhteita, ehkä seka-avioliittoja ja kaksikielisyyttä. Melko pitkän totuttautumisaikojen puolesta puhuu myös se, että arkeologiset löydökset eivät osoita vanhan kulttuurin ja vasarakirveskulttuurin välistä vuorovaikutusta pitkään aikaan. Vasta vuosisatoja vasarakirveskulttuurin saapumisen jälkeen alkaa kulttuurien vähittäinen sulautuminen toisiinsa. Käsittääkseni vasta tämä sulautumisvaihe on luonut edellytykset intensiivisille kielellisille kosketuksille, joskin yksityisiä lainasanoja on voinut kulkeutua jo aikaisemminkin.

Oletetaan, että balttilaislainojen virta pääsi vauhtiin joskus 1800—1500 eKr. Tällöin suomalais-permiläinen aika oli päättynyt ja elettiin suomalais-volgalaista kautta. Suomalais-volgalaisen kieliryhmän jakautuminen tulevia tytärikieliä ennakoiviksi murteiksi oli saattanut alkaa jo ennen kuin kieliyhteys permiläisiin oli katkennut, mutta murteiden keskinäinen ymmärrettävyys jatkui vielä. Kielialue oli melko yhtenäinen Baltiasta Volgan tienoille. Balttilaisvaikutus kohtasi suomalais-volgalaisen kieliyhteisön läntistä osaa todennäköisesti etelästä tai lounaasta. Juuri läntiseen murteistoon lainoja omakuttiin eniten. Sieltä niitä kulkeutui laajenevina ja heikkenevinä kehinä myös muualle, mutta sitä vähemmän, mitä kauemmas. Suomalais-volgalaisten kielten balttilaislainojen lukumääräsuhteet kuvastavat tätä tilannetta hyvin:

itämerensuomi	>100
lappi	< 20
mordva	9—10
tšeremissi	4—5

Itämerensuomea edeltänyt suomalais-volgalaisen kantakielen murre oli balttilaiskosketusten painopisteessä, muut murteet sitä kauempana, mitä vähemmän niitä edustavissa kielissä esiintyy balttilaislainoja.

Ennen balttilaislainojen tuloa ei voida osoittaa minkäänlaista äänteellistä differentioitumista tapahtuneen itämerensuomea ja lappia edeltäneiden murteiden välillä. Se että balttilaislainat eivät viittaa niitä edeltäneisiin isoglossihin, ei kuitenkaan vielä osoita, ettei niitä olisi voinut olla olemassa. Jos esim. kantalappia edeltäneessä murteessa olisi ehtinyt tapahtua *ʃ > s -muutos

ennen balttilaiskosketuksia, olisi foneemisysteemille vieras *ʒ* kuitenkin korvattu ilmeisesti *s*:llä ja meillä olisi lapissa joka tapauksessa asu *suol'dne* (< **šalna*). Balttilaiskosketuksia edeltäneen murteellisen eriytymisen pohdiskelu on sinänsä hedelmätöntä, sillä siitä on mahdotonta saada tietoa. Tarkoitus oli vain osoittaa, ettei balttilaislainojen varhaiskantasuomen yhtenäisyyteen viittaava äänneasu välttämättä sulje pois sitä mahdollisuutta, että murteiden äänteellinen eriytyminen oli balttilaiskosketusten aikoihin jo alkanut. Myöskään mordvan ja tšeremissin balttilaislainat eivät osoita näiden kielten äänteellisesti differentioituneen ennen balttilaiskosketuksia, mutta näissä kielissä balttilaislainoja onkin niin vähän, että vain harvat äänne-seikat pääsevät esiin.

Kuinka suuriksi suomalais-volgalaisen kantakielen murrerajat sitten olivatkin ehtineet ennen balttilaiskontakteja, ilmeisesti ainakin niiden alettua lähti käyntiin nopea kielellinen differentioituminen. Kuten aikaisemmin todettiin, sanastolliset muutokset vähentävät murteiden välistä ymmärrettävyyttä nopeammin kuin äänteelliset. Balttilaislainojen tulva muutti suomalais-volgalaisen kantakielen länsimurteen sanastoa, vieläpä aivan keskeisissä käsittepiireissä, niin paljon, että tämän murteen ja itämurteiden välinen ymmärrettävyys nopeasti heikkeni ja lopulta katkesi. Näin päättyi suomalais-volgalainen kausi. Tämä on saattanut tapahtua toisen esikristillisen vuosituhannen puolivälin tienoilla.

Läntisen ja pohjoisen murteen välinen yhteys kesti kauemmin, ilmeisesti maantieteellisen läheisyyden ja ehkä myös tiiviimpien kontaktien ansiosta. Kovin pitkäksi ei varhaiskantasuomalaista aikaa kuitenkaan käy olettaminen. Se että mordvan ja lapin balttilaislainojen lukumääräero ei ole kovin suuri, samoin kuin varhaiskantasuomalaisten kielellisten innovaatioiden vähäisyys, viittaa itämerensuomalais-lappalaisen kauden lyhyyteen. Jos se arvioidaan puolen vuosituhannen pituiseksi, saadaan varhaiskantasuomalaisen kauden päättymisajaksi n. 1000 eKr. Tähän on kuitenkin tehtävä se varaus, että keskinäisen ymmärrettävyyden loppuminen koski kenties vain kielirajasta riittävän kaukana asuneita itämerensuomalaisia ja lappalaisia ryhmiä. Itämerensuomesta lappiin suuntautunut lainasanojen virta, joka on jatkunut keskeytyksettä varhaiskantasuomalaisen ajan päättymisestä tähän päivään, tuntuisi osoittavan, että vaikka kielirajasta kauempana olevien murteiden kontakti olikin katkennut, niin että ne saattoivat edelleen loitontua toisistaan, on itämerensuomen ja lapin välille voinut aluksi jäädä siirtymämurteisto, joka välitti lainasanoja. Se ettei tällaisesta välimurteistosta ole säilynyt mitään myöhempiin aikoihin, ei ole mikään ihme, sillä maantieteellisesti tämä murre, sanottakoon sitä vaikkapa eteläkantalapiksi, olisi sijoittunut Karjalan ja Suomen eteläosiin, siis alueelle, jolla asuneen lappalaisväestön osana on tunnetusti ollut sulautuminen itämerensuomalaisiin.

Suoritettu tarkastelu osoittaa, että suomen kielen esihistorialliset kaudet voidaan ajoittaa siten, että ajoitus ei ole ristiriidassa kahden keskeisen arkeologisen ilmiön ajoituksen kanssa. Tällöin on otettava huomioon se pitkä siirtymäkausi, jota kantakielen jakautuminen aina vaatii, ja myös se siirtymäkausi, joka on kestänyt balttien Itämerelle tulosta balttilaislainojen omaksumiseen. Esitetty kronologia merkitsee aikarajojen asettamista n. 500 vuotta Toivosen esittämiä varhaisemmiksi ja 500—1000 vuotta Hajdún esittämiä varhaisemmiksi, mutta huomattavasti Aristen arviota myöhemmiksi. Ajoitukset ovat tietenkin hyvin summittaisia, ja niitä joudutaan tarkistamaan, mikäli arkeologiset ajoitukset muuttuvat.

KIRJALLISUUTTA

- ANTTILA, RAIMO 1972: An introduction to historical and comparative linguistics. New York.
- ARISTE, PAUL 1953: Johdanto ja huomautukset teoksessa Hakulinen, L., Razvitije i struktura finskogo jazyka. I. Moskva 1953.
- 1955: Vanimast läänemerelaste põllundusest keeleliste andmete põhjal. — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 38. Tartu.
- 1956: Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. — Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn.
- CARPELAN, CHRISTIAN 1975: Saamelaisten ja saamelaiskulttuurin alkuperä arkeologin näkökulmasta. — Lapin Tutkimusseuran Vuosikirja XVI.
- DÉCSY, GYULA 1965: Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Wiesbaden.
- HAJDÚ, PÉTER 1966: Bevezetés az uráli nyelv tudományba. Budapest.
- 1975: Sukulaisuuden kielellistä taustaa. — Suomalais-ugrilaiset. (Toim. Péter Hajdú.) Helsinki.
- HERTZEN, ERIK v. 1973: Itämerensuomen lainasanakerrostumien ikäämisestä. SUSA 72. S. 77—103.
- ITKONEN, ERKKI 1961: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta. Tietolipas 20. Helsinki.
- 1968: Suomen suvun esihistoria. — Suomen kielen käsikirja. (Toim. Osmo Ikola.) Tapiola.
- ITKONEN, TERHO 1972: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. — Historiallinen Aikakauskirja.
- JAANITS, L. 1956: Eesti NSV territooriumi kiviaja elanike päritolust. — Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn.
- JOKI, AULIS J. 1973: Uralier und Indogermanen. Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen. SUST 151.
- KALIMA, JALO 1936: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Helsinki.
- KORHONEN, MIKKO 1974: Oliko suomalais-ugrilainen kantakieli agglutinoiniva? Eli mitä kielihistoriallisista rekonstruktioista voidaan lukea ja mitä ei. — Virittäjä. S. 243—254.
- KRASNOV, JU. A. 1965: K istorii zemledelija v lesnoj polose evropejskoj tsasti SSSR. Sovetskaja arheologija.
- MOORA, HARRI 1956: Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheologia andmeil. — Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn.
- 1968: Zur älteren Geschichte des Bodenbaues bei den Esten und ihren Nachbarvölkern. — Congressus secundus internationalis fenno-ugristarum. Helsinki.

- NEVANLINNA, H. R. 1970: Suomen väestörakenne geneettisen tutkimuksen valossa. — *Aika*. S. 399—407.
- Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija (Voprosy proishozhdenija i razvitija finno-ugorskih jazykov). Moskva. 1974.
- POSTI, LAURI 1953: From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. — *FUF* 31. S. 1—91.
- SETÄLÄ, E. N. 1926: Suomen sukuisten kansojen esihistoria. — *Suomen suku* I. Helsinki.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja. Y. H. Toivonen. I. 1955. Y. H. Toivonen — Erkki Itkonen — Aulis J. Joki. II. 1958. Erkki Itkonen — Aulis J. Joki. III. 1962. IV. 1969. Erkki Itkonen — Aulis J. Joki — Reino Peltola. V. 1975. *Lexica societatis fenno-ugricae* XII. Helsinki.
- TOIVONEN, Y. H. 1953: Suomalais-ugrilaisesta alkukodista. — *Virittäjä*. S. 5—35.
- VILKUNA, KUSTAA 1975: Sprachgrenze, ethnische Grenze, kulturelle Grenze. *Congressus quartus internationalis fenno-ugristarum*. I. S. 49—58. Budapest.

Zur Chronologie der Ursprachen des Finnischen

Mikko Korhonen

Der Aufsatz behandelt die Chronologie der vorhistorischen Ursprachen des Finnischen angefangen mit der finnisch-permischen Zeit. Die chronologische Skala der Ursprachen (Uralisch, Finnisch-ugrisch, Finnisch-permisch, Finnisch-wolgaisch, Frühurfinnisch, Mittelurfinnisch, Späturfinnisch) ist eigentlich nur ein Teil des grossen synchronischen Modells, mit dessen Hilfe die Sprachen ein und derselben Sprachgemeinschaft (in diesem Fall der uralischen) miteinander in Beziehung gesetzt werden können nach Umfang und Art der Übereinstimmungen und Unterschiede, z.B. nach deren synchroner Tiefe (vgl. Korhonen 1974). Die diachrone Aussagekraft des Modells beruht darauf, dass für die synchronen Beziehungen eine diachrone Entsprechung angenommen wird. Projiziert man das hauptsächlich vergleichend und durch innere Rekonstruktionen gebaute Modell auf die Geschichte, verursacht das Finden eines richtigen diachronen Massstabes die grössten Schwierigkeiten. In der vorgeschichtlichen Entwicklung der Sprache lassen sich selten solche Geschehnisse nachweisen, die an eine bestimmte Epoche gebunden werden könnten. Die rekonstruierte Sprachgeschichte an die archäologische Vorgeschichte zu binden ist stets schon aus dem Grunde unsicher, weil die Sprachgrenzen nicht unbedingt den Kultur- und Sprachgrenzen folgen (vgl. Vilkuna 1975).

Für die Ursprachen des Finnischen sind bislang recht unterschiedliche Datierungen angegeben worden. Nach E. N. Setälä (1926 S. 151) bedeutete ungefähr das Jahr 1000 v.Chr. das Ende der finnisch-permischen und den Beginn der finnisch-wolgaischen Zeit, nach Y. H. Toivonen (1953 S. 31) begann die finnisch-wolgaische Zeit ca. 1500 v.Chr. und endete ca. 1000 v.Chr. Die frühurfinnische Zeit hätte bis zum Beginn der baltischen Kontakte angedauert, die

Toivonen etwa 500 v.Chr. beginnen lässt. Der Zerfall des Späturfinnischen hätte um die Zeitwende eingesetzt. Paul Ariste (1953, 1956) nimmt an, dass die ostseefinnisch-baltischen Lehnkontakte ca. 2000 v.Chr. anfangen, als die wohl von baltischen Stämmen getragene Streitaxtkultur im Ostseeraum erschien. Das Ende der finnisch-wolgaischen Zeit wäre auf den Beginn des dritten vorchristlichen Jahrtausends anzusetzen. Péter Hajdú kommt den Datierungen von Toivonen näher: die finnisch-permische Zeit hätte ca. 1500 v.Chr. aufgehört und die finnisch-wolgaische ca. 500 v.Chr. (Hajdú 1966 S. 14, 1975 S. 43).

Für die Datierung der finnisch-wolgaischen Zeit und des Frühurfinnischen stehen zwei bemerkenswerte archäologische Ereignisse zur Verfügung: das Eintreffen der Streitaxtkultur im Baltikum und der Beginn des Ackerbaus im Wohngebiet der finnisch-wolgaischen Völker. Ersteres datiert auf das Ende des dritten vorchristlichen Jahrtausends, letzteres auf den Anfang des zweiten Jahrtausends. Einige Anbaupflanzen waren der Bevölkerung des Gebietes schon vorher bekannt, doch dürften sie keine wirtschaftliche Bedeutung gehabt haben. (Ariste 1955 S. 193—, Krasnov 1965 S. 64, 68, H. Moora 1968 S. 238). Diese zwei Datierungsprinzipien haben einen verschiedengradigen Verwendungswert. Die Streitaxtkultur ist durch nichts direkt an die baltischen Kontakte und das Ende des Frühurfinnischen geknüpft. Es handelt sich lediglich darum, dass die Forschungsergebnisse zweier verschiedener Wissenschaften aufgrund der Wahrscheinlichkeit miteinander verbunden werden. Die archäologische Datierung der beginnenden Landwirtschaft dagegen bestimmt ohne weiteres auch das Alter des ältesten landwirtschaftlichen Wortschatzes der im diesbezüglichen Gebiet gesprochenen Sprache.

Die genannten Datierungsprinzipien scheinen einen sprachgeschichtlichen Konflikt zu erzeugen. Verbindet man die Streitaxtkultur und die baltischen Lehnwörter, erhält man als Zeitpunkt für das Ende des Frühurfinnischen die Wende vom dritten zum zweiten vorchristlichen Jahrtausend. Wählt man wiederum den Beginn der Landwirtschaft als Datierungskriterium, muss für diese selben Jahrhunderte erst das Ende der finnisch-permischen Zeit angenommen werden, denn schon aus jener Zeit existiert ein landwirtschaftlicher Wortschatz, und die aus der finnisch-wolgaischen Zeit stammenden Etymologien zeugen bereits von einer vielseitigen und entwickelten Landwirtschaftskultur. Sprachliche Beweise dafür, dass im finnisch-permischen oder finnisch-wolgaischen Gebiet landwirtschaftlicher Wortschatz später von einer Sprache in die andere gelangt sei, liegen nicht vor (vgl. Ariste 1955 S. 199, v. Herten 1973 S. 90).

Im Hinblick auf diesen Widerspruch wird zu klären versucht, welcher konkrete Prozess hinter dem Begriff der »Sprachteilung« in der vergleichenden Sprachwissenschaft steht. I.a. spiegelt sich die Aufteilung der Ursprache in den heutigen Sprachen in Form von inneren, synchron feststellbaren Isoglossen wider. Die jüngsten gemeinsamen Isoglossen der Tochtersprachen bilden den *Terminus post quem*, während die ältesten nur in einer Tochtersprache vorhandenen Isoglossen den *Terminus ante quem* ausmachen. Die Spaltung des Frühurfinnischen in Mittelurfinnisch und Uralpisch wird mittels der ältesten differenzierenden Lautwandel festgelegt. Sie brauchten jedoch noch keinen Abbruch der gegenseitigen Verständlichkeit zu bedeuten, sondern lediglich die Entstehung oder Vertiefung eines dialektalen Unterschiedes. Es wird festgestellt, dass die Aufspaltung des Frühurfinnischen beim Beginn der baltischen Kontakte erst angefangen hatte, wonach es noch 500—1000 Jahre brauchte, ehe die gegenseitige Verständlichkeit aufhörte. Der gemeinsame Landwirtschaftswortschatz im Finnisch-Permischen hat wiederum ganz am Ende der Epoche entstehen können, als es bereits grössere Dialektunterschiede gab, man sich gegenseitig jedoch noch verstand, so dass sich der Wortschatz über das gesamte Sprachgebiet ausbreitete.

Man kann also sagen, dass die finnisch-permische Zeit ihrem Ende zuzuging, als die Landwirtschaft im Gebiet der mitt-

leren Wolga und des Baltikums ca. 2000 v.Chr. einsetzte. Wenn die Balten zur gleichen Zeit oder etwas früher die Streitaxtkultur in den Ostseeraum brachten, bedeutet das nicht unbedingt schon den Beginn von Lehnkontakten. Die archäologischen Funde zeugen lange von keiner Wechselwirkung zwischen der alten Kultur und der Streitaxtkultur. Erst die Jahrhunderte später einsetzende, allmähliche Verschmelzung dieser Kulturen schuf meines Erachtens die Voraussetzungen für solche intensiven sprachlichen Kontakte, wie die alten baltischen Lehnwörter im Ostseefinnischen sie voraussetzen.

Der eigentliche Strom der baltischen Lehnwörter ist vielleicht auf die Zeit 1800—1500 v.Chr. zu datieren. Damals lebte man in der finnisch-wolgaischen Zeit. Die Aufteilung der finnisch-wolgaischen Ursprache in die künftigen Tochtersprachen vorausnehmende Dialekte hatte bereits beginnen können, ehe die sprachliche Verbindung zu den Permiern unterbrochen wurde; bei den Dialekten war die gegenseitige Verständlichkeit noch gegeben. Der baltische Einfluss erreichte den westlichen Teil der finnisch-wolgaischen Sprachgemeinschaft wahrscheinlich vom Süden und Südwesten her. Gerade die westlichen Dialekte nahmen die meisten Lehnwörter auf. Von dort gelangten sie — sich kreisförmig ausdehnend und abschwächend — auch anderswohin. Die Zahlenverhältnisse der baltischen Lehnwörter in den finnisch-wolgaischen Sprachen vermögen diese Situation recht gut wiederzugeben:

Ostseefinnisch	>	100
Lappisch	<	20
Mordwinisch		9—10
Tscheremissisch		4—5.

Mit dem Beginn der baltischen Kontakte begann auch eine rasche sprachliche Differenzierung, denn der Strom der baltischen Lehnwörter änderte den Wortschatz im Westdialekt der finnisch-wolgaischen Ursprache in einem Ausmass, dass die Verständlichkeit zwischen diesem und den Ostdialekten rasch schwächer wurde und schliesslich aufhörte. So endete die finnisch-wolgaische Zeit vielleicht um das Jahr 1500 v.Chr.

Der Zusammenhang zwischen dem westlichen und dem nördlichen Dialekt dauerte länger, offenbar dank der geographischen Nähe und vielleicht auch wegen der engeren Kontakte. Eine sehr lange Dauer kann für die frühurfinnische

Zeit jedoch nicht angenommen werden. Dass der zahlenmässige Unterschied der baltischen Lehnwörter im Mordwinischen und Lappischen nicht sehr gross ist und dass es nur wenig frühurfinnische sprachliche Innovationen gibt, weist hin auf die Kürze der ostseefinnisch-lappischen Zeit. Wenn wir ihr 500 Jahre geben, erhalten wir ungefähr das Jahr 1000 v. Chr. als Ende der frühurfinnischen Zeit. Auch danach hat es zwischen dem Ostseefinnischen und Lappischen für eine gewisse Zeit noch Übergangsdialekte geben können, die Lehnwörter aus dem Ostseefinnischen ins Lappische vermittelten. Dass sich von solchen Zwischendialekten nichts erhalten hat, verwundert nicht, denn geographisch hätte sich dieser Dialekt, nennen wir ihn meinetwegen Südurlappisch, in den Sütteilen Kareliens und Finnlands befunden, in einem Gebiet also, dessen lappische Bevölkerung bekanntlich das Schicksal hatte, mit

den Ostseefinnen zu verschmelzen.

Die durchgeführte Betrachtung zeigt, dass die vorhistorischen Epochen der finnischen Sprache so datiert werden können, dass die Datierung mit den beiden zentralen archäologischen Erscheinungen nicht im Widerspruch steht. Zu berücksichtigen sind dabei die lange Übergangsphase, die die Aufteilung einer Ursprache stets beansprucht, und auch jenes Übergangsstadium, das von der Ankunft der Balten an der Ostsee bis zur Übernahme baltischer Lehnwörter reichte.

Osoite:

Anschrift:

Suomalais-ugrilainen laitos

Helsingin yliopisto

Fabianink. 33

00170 Helsinki 17